

ВЛАСТ И МОЋ – ВЛАСТЕЛА МОРАВСКЕ СРБИЈЕ
ОД 1365. ДО 1402. ГОДИНЕ

ВЛАСТ И МОЋ – ВЛАСТЕЛА МОРАВСКЕ СРБИЈЕ

Издавачи

Народна библиотека Крушевац
Центар за историјску географију и историјску демографију
Филозофског факултета Универзитета у Београду

За издавача

Виолета Михајловић

Главни и одговорни уредник

проф. др Сениша Мишић

Уређивачки одбор

Сениша Мишић, Христо Матанов, Александар Николов, Бобан Петровски,
Владимир Алексић, Марко Шуица и Небојша Ђокић (секретар)

Лектор

Сузана Југовић

Техничка припрема

Небојша Ђокић

Адреса издавача

Народна библиотека Крушевац
Косанчићева 1, 37000 Крушевац

Тираж

300 примерака

Штампа

”SIGRAF” Крушевац

Одржавање међународног научног скупа “Власт и моћ – властела Моравске Србије од 1365. до 1402. године” и објављивање овог зборника радова омогућили су Град Крушевац, Скупштина Општине Варварин и Месна заједница Велики Шиљеговац

ВЛАСТ И МОЋ
ВЛАСТЕЛА МОРАВСКЕ СРБИЈЕ
ОД 1365. ДО 1402. ГОДИНЕ

ТЕМАТСКИ ЗБОРНИК
радова са међународног научног скупа одржаног
од 20. до 22. септембра 2013. године у Крушевцу, Великом
Шиљеговцу и Варварину

УРЕДНИК
проф. др Сениша Мишић

КРУШЕВАЦ
2014

САДРЖАЈ

Синиша Мишић ОД ЗЕМАЉСКОГ КНЕЗА ДО КНЕЗА СРБА – УЗДИЗАЊЕ ДО ВЛАДАРСКЕ МОЋИ	7
Марко Шуица НАРАСТАЊЕ НОВИХ МОЋНИКА (1389-1402)	21
Христо Матанов ФАКТИ И ЛЕГЕНДИ ЗА ЦАР ИВАН ШИШМАН	39
Владимир Алексић РАСПОДЕЛА МОЋИ У СРПСКОМ ЦАРСТВУ И УСПОН КНЕЗА ЛАЗАРА	51
Милош Ивановић СТРУКТУРА ВЛАСТЕОСКОГ СЛОЈА У ДРЖАВИ КНЕЗА ЛАЗАРА	75
Марија Копривица УСПОН И МОЋ ВЛАСТЕОСКЕ ПОРОДИЦЕ МУСИЋ	95
Дејан Радичевић, Дејан Булић ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ ВЛАСТЕОСКЕ САХРАНЕ У МОРАВСКОЈ СРБИЈИ	113
Милош Антоновић СРПСКА ЦРКВА И ТРАНЗИЦИЈА МОЋИ ОД 1355. ДО 1402. ГОДИНЕ	137
Пламен Павлов ОТ ПАРОРИЈА И ТЪРНОВО ДО ПЕЧ И РАВАНИЦА	149
Марија Вушковић ВЛАСТЕЛА КНЕЗА ЛАЗАРА У ЕПСКОЈ ПОЕЗИЈИ	163
Александра Фостиков, Владета Петровић ЈЕВГЕНИЈА МОНАХИЊА КНЕГИЊА	171
Дејан Јечменица ПОСЕДИ СВЕТОГОРСКОГ МАНАСТИРА СВЕТОГ ПАНТЕЛЕЈМОНА У МОРАВСКОЈ СРБИЈИ	183

Александар Николов СРБИ И БУГАРИ У ТРАКТАТУ ЈОВАНА КАМПАНА ВОДЊАНСКОГ “О ПОРЕКЛУ ТУРСКИХ ТИРАНА” (1597)	207
Борис Стојковски КНЕЗ ЛАЗАР И УГАРСКА	225
Ангел Николов ФРАНЦИСКАНСКАЯ МИССИЈА В ВИДИНЕ (1365-1369)	245
Катарина Митровић ОДНОС КНЕЗА ЛАЗАРА И ЊЕГОВИХ НАСЛЕДНИКА СА БАЛШИЋИМА (1365-1402)	257
Марко Алексић НОВИ ТИПОВИ ОРУЖЈА И ВОЈНЕ ОПРЕМЕ У МОРАВСКОЈ СРБИЈИ ДРУГЕ ПОЛОВИНЕ 14. ВЕКА	269
Бобан Петровски ОСМАНЛИЈСКИ ПОХОД ИЗ 1385. ГОДИНЕ: ЊЕГОВ ПРАВАЦ И ЦИЉЕВИ	287
Александар Узелац ЦРТИЦЕ ЗА ИСТОРИЈУ БРАНИЧЕВА У XIV ВЕКУ	305
Душан рашковић, Марко Грковић АРХЕОЛОШКА ИСТРАЖИВАЊА НАЛАЗИШТА „ГРАД“ УЖУПАЊЕВЦУ, У ЛЕВЧУ	319
Владан Здравковић УТВРЂЕНИ ВЛАСТЕОСКИ СТАН У ЖУПАЊЕВЦУ	343
Небојша Ђокић НЕКА ЗАПАЖАЊА О ЛИКОВИМА НА ЖИВОПИСУ ВЕЛУЂЕ	363

CONTENTS

Siniša Mišić FROM PROVINCIAL PRINCE TO THE PRINCE OF THE SERBS – RISE OF THE ROYAL POWER	7
Marko Šuica THE RISE OF THE NOBLE POTENTATES(1389-1402)	21
Christo Matanov FACTS AND LEGENDS ABOUT TZAR IVAN SHISHMAN	39
Vladimir Aleksić DISTRIBUTION OF POWER IN THE SERBIAN EMPIRE AND RISE OF PRINCE LAZAR	51
Miloš Ivanović THE STRUCTURE OF NOBILITY IN THE STATE OF PRINCE LAZAR	75
Marija Koprivica THE RISE AND POWER OF THE NOBLE FAMILY MUSIĆ	95
Dejan Radičević, Dejan Bulić CONTRIBUTION TO THE RESEARCH OF THE FUNERAL OF NOBILITY IN MORAVIAN SERBIA	113
Miloš Antonović SERBIAN CHURCH AND THE TRANSITION OF POWER FROM 1355 TO 1402	137
Plamen Pavlov FROM PARORIA AND TARNOVO TO PEĆ AND RAVANICA	149
Marija Vušković NOBILITY OF PRINCE LAZAR IN EPIC POETRY	163
Aleksandra Fostikov, Vladeta Petrović JEVGENIJA ABBESS-PRINCESS	171
Dejan Ječmenica POSSESSIONS OF THE ATHONITE MONASTERY OF SAINT PANTELEIMON IN MORAVIAN SERBIA	183

Alexandar Nikolov SERBS AND BULGARIANS IN THE TREATISE “ON THE ORIGINS OF THE TURKISH TYRANTS” OF JOHN VODNIANUS CAMPANUS (1597)	207
Boris Stojkovski PRINCE LAZAR AND HUNGARY	225
Angel Nikolov THE FRANCISCAN MISSION IN VIDIN (1365–1369)	245
Katarina Mitrović RELATION OF PRINCE LAZAR AND HIS SUCCESSORS WITH THE BALŠIĆ FAMILY (1365-1402)	257
Marko Aleksić NEW TYPES OF WEAPONS AND MILITARY EQUIPMENT IN THE MORAVIAN SERBIA DURING THE SECOND HALF OF THE FOURTEENTH CENTURY	269
Boban Petrovski OTTOMAN MILITARY CAMPAIGN IN 1385: ITINERARY AND GOALS	287
Aleksandar Uzelac SKETCHES FOR THE HISTORY OF BRANIČEVO DURING THE FOURTEENTH CENTURY	305
Dušan Rašković, Marko Grković ARCHAEOLOGICAL RESEARCHES OF THE SITE „GRAD“ IN ŽUPANJEVAC, IN LEVAČ	319
Vladan Zdravković FORTIFIED NOBLE’S LODGING IN ŽUPANJEVAC	343
Nebojša Djokić SOME OPINION ABOUT FEW FIGURES ON FRESCO’S IN MONASTERY VELUČA	363

Др Александар Узелац
Научни сарадник
Историјски институт, Београд
alexuzelac@gmail.com

ЦРТИЦЕ ЗА ИСТОРИЈУ БРАНИЧЕВА У XIV ВЕКУ*

Апстракт: У овом чланку представљена су четири краћа разматрања везана за историју Браничева током XIV века. Тема првог је помен области Марка (Marcia) у делу *Descriptio Europae Orientalis* насталом почетком овог столећа. У другом су анализирани мало познати подаци о српско-угарским борбама у доњем Подунављу крајем владавине Стефана Уроша II Милутина (1282-1321). Треће се бави топографским особеностима једног интригантног записа из времена Стефана Душана. Издвајање и поновно укључивање Браничева у састав српских земаља током треће четвртине XIV века, као и смена локалних елита која је пратила бурне политичке промене, тема су четвртог и последњег прилога.

Кључне речи: Браничево, Кучево, Угарска, Видин, XIV век, Стефан Урош II Милутин, кнез Лазар, локалне елите

Једна од најтамнијих епоха у историји Браничева током позног средњег века заокружена је временским оквиром од непуних девет деценија – од тренутка када је оно прешло под власт краља Стефана Драгутина (1276-1316) до његовог припајања тзв. “Моравској Србији” кнеза Лазара (са. 1379). У српској историографији постоји више радова у којима је пажња обрађена и на простор Браничева током ове епохе.¹ Међутим, треба истаћи да у истраживањима нису били коришћени сви извори релевантни за тему, а неки већ добро познати допуштају да се на њих начини осврт из нешто другачије перспективе. У томе и лежи основни циљ овог излагања, насталог у жељи да

* Рад је настао као резултат истраживања на пројекту Министарства просвете и науке Републике Србије *Насеља и становништво српских земаља у позном средњем веку (XIV-XV век)*, ев. бр. 177010.

¹ Динић 1978, 84-112; Веселиновић 1987, 43-74; Мишић 1997, 141-144; Мишић 2006, 11-17.

се досадашњим сазнањима о земљи Браничево током XIV века пружи још један скромни допринос. Он је сачињен у форми четири мања прилога, од којих се последњи надовезује на главну тематску нит овог научног скупа.

Браничево у делу *Descriptio Europae Orientalis*?

Током 1292. године, Браничево и суседно Кучево дошли су под власт краља Стефана Драгутина.² Била је то последица војне акције коју су спровели Драгутин и његов брат Стефан Урош II Милутин (1282-1321). Вероватно рачунајући и на угарску подршку, они су сломили самосталне господаре ове области, бугарске бољаре куманског порекла Дрмана и Куделина. Иако се уобичајено прихвата да је Браничево тада први пут дошло под српску власт, треба истаћи да је његово припајање земљама краља Драгутина формално означавало обнову угарског сизеренитета над овим подручјем.³ Током епохе Драгутинове власти, Браничево се у изворима готово уопште не спомиње.⁴ Стога је важно осврнути се на опис Драгутинових земаља присутан у анонимном политичком и географском трактату, конвенционално названом *Descriptio Europae Orientalis*. Овај спис је настао недуго након 15. августа 1310. године (раније се веровало да је написан 1308) и потиче из авињонског окружења папе Климента V (1305-1314). Иако аутор о списка није био ни доминиканац, а још мање путник, као што је његов приређивач, пољски истраживач Олгјерд Гурка претпостављао, дело несумњиво садржи податке који потичу из добро обавештених врела.⁵

Аутор *Descriptio* посматра државу Немањића као два јасно одвојена политичка ентитета, на челу са краљевима Милутином (*Rascia*) и Драгутином (*Servia*). Према аутору, Драгутинова Србија је тако названа због стања народа, јер су скоро сви у ропском положају. У њој се налазе три области: Босна, Мачва и Марка (*Marcia*). Овај део краљевине смештен је до Угарске, тако да између њега и Угарске нема ничега.⁶

² У старијој литератури се, на основу запажања истакнутог бугарског историчара П. Никова, освајање Браничева датовало у 1291. годину, Ников 1922, 60-63, 81-83; Динић 1978, 97. Међутим, види: Узелац 2009, 19, н.51; Мишић 2009, 335-336.

³ Узелац 2009, 19; cf. Vasary, 102sq.

⁴ Једино се браничевски епископ Мојсије, заједно са епископом Мачве, односно Београда, наводи у *Светостефанској хрисовуљи* краља Милутина, Ковачевић 1890, 10; Јанковић 1985, 49, 153. Значај браничевске дијецезе у оквиру српске цркве током XIV века осликава чињеница да је након 1346. године она уздигнута у ранг митрополије, Антоновић 2006, 16-17.

⁵ Узелац – Радовановић 2013, 597-600.

⁶ *Secunda pars huius regni vocatur Servia, a conditionibus populorum sic dicta, quia quasi omnes sunt servilis conditionis. Continet enim in se tres provincias, videlicet*

Етимологија назива Србија која потиче од вулгарног тумачења придева *servilis* и помен прве две Драгутинове земље – Босне и Мачве, не захтева посебна објашњења. Што се тиче области *Марка*, Гурка је име идентификовао као директни еквивалент словенског назива *Крајина*, али није понудио уверљиву убикацију.⁷ У новије време, М. Динић и М. Благојевић су изнели закључак да се име односи на простор Браничева, које је заиста и представљало пограничну област Драгутинове државе.⁸ Недавно је изнето још једно мишљење, према коме се назив односи на други простор – сремску Марку, на основу чега је предложена далекосежна хипотеза према којој Драгутин имао поседе на левој обали Саве.⁹

Назив *Marcia* је током XIII-XIV века био у употреби за Срем, тачније за његов западни део,¹⁰ али се, и поред тога, последње изречено становиште не може прихватити. Наиме, ова, сремска Марка, спомиње се на другом месту у спису, као једна од шеснаест области Угарске у ужем смислу.¹¹ Самим тим, јасно је да су, према писцу *Descriptio*, две Марке, она која се налази у Угарској и област истог назива у саставу земаља краља Драгутина, различите области.

Узимајући у обзир набрајање Драгутинових земаља у спису, од запада на исток, нема сумње у исправност Динићевог и Благојевићевог становишта, али је у њега потребно унети два мања појашњења. Најпре, назив *Марка* се не односи само на Браничево, већ и на Кучево, које је обухватало области јужно од Дунава и западно од доњег тока Велике Мораве. Две области су током времена угарске доминације чиниле јединствену административну целину – бановину, а потом су њима заједно владали Дрман и Куделин.¹² Такође, име можда не би требало једнозначно тумачити тиме што је ово подручје било пограничног карактера. Није немогуће да назив потиче и од западног имена за реку Мораву – *March*, те би га можда требало интерпретирати као “Поморавље”.

Bosnam, Maciam et Marciam. Est enim pars regni sita circa Ungariam ita, quod nullum est medium inter ipsam et Ungariam, Górká 1916, 31-32.

⁷ Он је претпоставио да би се име могло односити на крајеве између Неретве и Цетине, иако они никада нису спадали у Драгутинову државу, Górká 1916, 31, n.5.

⁸ Динић 1978, 283; Благојевић 1987, 30.

⁹ Ђирковић 2008, 12.

¹⁰ Andrić 2005, 46-47.

¹¹ **...habet enim hoc regnum provincias et ducatos magnos: prima est Posonium, secunda Trincinium... XIIa Sirinia, XIIIa Marcia, XIVa Simpronium, XVa Crovacia, XVIa Dalmacia,** Górká 1916, 45. У набрајању су поменуте само области на рубним подручјима Угарске, а списак чине разноврдне административне јединице, као што су комитати, банати и привилеговане тетигорије, Deér 1930, 16.

¹² Крстић 2002, 139-162; cf. Мишић 2006, 14.

Сукоби на доњем Дунаву са. 1317-1321.

Након што је Драгутин 1316. године преминуо, његове земље је наследио син Владислав. Недуго затим, Милутин је заробио и утамничио синовца, присвојивши његове поседе. Ови поступци су српског владара довели у отворени сукоб са угарским краљем Карлом Робертом (1308-1342). Борбе које су се водиле у Мачви, забележене у угарским документима, у више наврата су коментарисане у историјским радовима.¹³ Међутим, ратно поприште није било ограничено само на овај простор. Даље на истоку такође су се одигравали српско-угарски сукоби, у којима је Милутин рачунао на снажне савезнике. О томе су остали веома упечатљиви трагови у три повеље Карла Роберта које је у склопу обимније публикације пре готово пола столећа објавио прослављени мађарски историчар Ђ. Ђерфи.

Први од ових докумената, издат 23. октобра 1317. године, сведочи да је војна сила видинског деспота Михаила Шишмана (*potentia domini dozpoth de Budinio*) помагала Теодора од Чанада и његовог сина Јована, одметнуте угарске великаше на подручју Северинског баната.¹⁴ У другој повељи, састављеној 16. марта 1322, набрајају се заслуге маистра Дионизија Сечија који је, заједно са сремским комесом Николом, ратовао против Срба, односно *шизматичког краља Уроша*, тада највећег ривала угарске круне. Том приликом Дионизије и Никола су опустошили делове рашке краљевине и уграбили много заробљеника, коња и оружја које су тријумфално донели пред угарског владара.¹⁵ Трећи документ, од 27. марта 1329, такође намењен Дионизију Сечију, помиње да је овај угарски заповедник заузео тврђаву Гурен у Бугарској, која је била под влашћу деспота, односно војводе Трнова. Сечи је имао тешке губитке и недуго затим, он је био потиснут у Нађмихалд, где је

¹³ Калић-Мијушковић 1967, 68-71; Ђирковић 1981, 37-45; Ђирковић 2008, 12-13; Achim 2006, 174-175.

¹⁴ Györffy 1964, 548; Holban 1965, 388-389; Димитров 1998, 209; Vasary 2005, 149.

¹⁵ **Preterea cum Vrosius quondam rex Rascie scismaticus, eo tempore noster emulus specialis, in devastationibus possessionum nostrorum fidelium et regnicolarum nostrorum interfectionibus et in captivis vinculis abductionibus, atrocis iniurias nobis multiplicatis vicibus irrogasset et nos aggregatis et convocatis regni nostri diversis nationibus in virtute valida et brachio extento hostiliter eundem regem, ut fidei perdonem Crucifixi et suum regnum aggressi fuisset, dicti magistri Nicolaus et Dyonisius, militae laurea coronati quamplures de pertinentibus ad dictum regem in ore gladii perimentes et multos captos vivos cum equis et armis in signum domini nostri nobis presentantes, nostri honoris excellentiam non modicum adauxerunt**, Györffy 1964, 549.

успео да одбије снаге Бугара, војводе Басараба, *шизматичког рашког краља*, као и Татара који су непрестано нападали границе краљевине.¹⁶

Локализација тврђаве Гурен до сада није успешно извршена. Предложене су идентификације са местом Горењ (мађ. Gorenų, рум. Gradet), између Оршаве и Турну-Северина,¹⁷ као и са Горњаком у Браничеву.¹⁸ Потоња се може одбацити пошто се спомиње да је *Guren* у Бугарској и да је припадао *деспоту*, тј. Михаилу Шишману. Догађаји описани у овој повељи раније су се датовали око 1324-1325, на основу спомена Михаила као *војводе Трнова (dux de Torno)*.¹⁹ Међутим, Срби тада нису могли да буду ангажовани као бугарски и влашки савезници северно од Дунава, па је много вероватније да Михаилова власт у Трнову осликава политичке реалије у тренутку састављања даровнице, а не збивања који су у њој описани. Због тога би и ове догађаје требало датовати отприлике на крај 1320 – почетак 1321. године.²⁰

Подаци о борбама Дионизија Сечија против Бугара и Срба односе се на идентични, или на два хронолошки веома блиска похода. Њихово поље дејстава биле су видинска, али чини се и оближња браничевска област, узимајући у обзир да су опустошене и земље рашког владара. На основу тога, наслућује се важност поменутих докумената за историју Браничева. Међутим, њихов главни значај несумњиво лежи у томе што сведоче о ангажовању српских снага у сукобима на левој обали Дунава, као и о стварању шаролике српско-бугарско-влашке коалиције уперене против угарских тежњи, на самом крају Милутинове владавине.²¹

¹⁶ *Quoddam castrum Guren vocatum in Bulgaria habitum, ex quo per gentem despoti sive ducis de Torno nostri regnicole ibi in confinio constituti diris vastibus et invasionibus hostilibus ac hominum utriusque sexes captivatibus frequentius vexabantur... ultimo quod cum nos ipsum magistrum Dionisium, ad nostri regiminis augmentationem fideliter ab experte ferventem in castro nostro Nogmyhald vocato in confinio existente, contra Bulgaros, Bazarab woyuodam Transalpinum, regem Rascie scismaticum, ymo et Tartaros fines regni nostri ubi e unitatem orthodoxe fidei continue hostiliter invadentes...*, Györfy 1964, 551-552.

¹⁷ Димитров 1998, 212; Achim 2006, 177, n.42.

¹⁸ Holban 1965, 402.

¹⁹ Györfy 1964, 552, n.80; Димитров 1998, 212-213; Vasary 2005, 154.

²⁰ Iosipescu 1980, 66-68; cf. Achim 2006, 175-176.

²¹ О српско-бугарском савезништву тога доба сачували су се одблесци и у домаћим изворима. Уметак, насловљен *О трпенију Светог краља*, који је на основу старијих извора исписан у тзв. *Пејатовићевом родослову* из XVII века, сведочи како је Милутинов син Константин, недуго пре очеве смрти, *пошто се случи нека војна, отишао да најми војску од Грка и Бугара*, Пејатовић 1900, 126; Стојановић 1927, 49. Ако је веровати познијем “Троношком родослову”, одреди послати од стране

Браничево у једном запису из средине XIV века?

У запису из рукописног Јеванђеља које се чува у Хиландару (бр.12), спомиње се да је краљ Стефан Душан, имао под својом влашћу *сву српску земљу, на Загорје, чак до Бдиња, грчку земљу чак до Морунца града, названог Христопоља, на Солун и сву Диоклитију чак до Драча*.²² Према мишљењу приређивача Љ. Стојановића запис је настао око 1347, али с обзиром да се овај владар спомиње као краљ, свакако би га требало датовати пре 1345.²³

Да ли је запис веродостојан када спомиње ширење српске државе до Видина? Јасно је да је одговор негативан, пошто казивање нема потврду у другим изворима. Извесно је да је током XIV века долина Тимока (која није припадала средњовековном Браничеву) била и остала део северозападних бугарских земаља. О томе сасвим убедљиво сведочи један натпис уклесан у дане *видинског цара Срацимира*, пронађен недалеко од Зајечара, а данас потхрањен у Археолошком музеју у Софији.²⁴

Међутим, текст записа из Хиландара не би требало олако одбацити, већ правилно протумачити. Најпре, у имену *Бдиња* вероватно не треба подразумевати сам град, већ целокупну видинску област. Даље се природно поставља питање како објаснити помен *Загорја*. Назив је општег карактера, али постоје индиције да би се могао повезати са *Кучевским Загорјем*, поменути у једном натпису босанског бана Кулина, уклесаном у спомен на његово учешће у угарско-византијским борбама 1183-1185. године.²⁵ На овакву идентификацију упућује и чињеница да се у запису из Хиландара границе Душанове државе наводе одређеним географским редоследом, од североистока (Видин, тј Видинска област), преко југоистока (Христопољ и Солун), до југозапада (Дукља и Драч). Стога се може претпоставити да се помен простирања Душанових земаља на *Загорје и све до Видина*, (тј. до "Видинске земље") односи управо на просторе Кучева и Браничева, тј. на северне и североисточне крајеве тадашње српске државе.

бугарског краља Шишмана су потом учествовали у краткотрајном унутрашњем сукобу између Милутинових синова Стефана и Константина око престола, Шафарик 1853, 63; cf. Шафарик 1859, 65.

²² Стојановић 1982, 35, по.89; Веселиновић 1987, 64.

²³ Cf. Поговор у: Стојановић 1982, 19. (С. Ђирковић)

²⁴ Popkonstantinov 1997, 209.

²⁵ Стојановић 1905, 139, по.5536; Крстић 2002, 140.

Смена локалних елита

Уколико је судити по њиховим предводницима Дрману и Куделину, управљачки слој Браничева је крајем XIII века потицао из редова бугарске или бугаризоване куманске аристократије.²⁶ По свој прилици, овај слој био је у потпуности избрисан након заједничког Милутиновог и Драгутиновог похода. Поједине редакције Милутиновог житија (тзв. “Улијарска повеља” и “Житије у свитку”) преносе како је, након бекства браничевских господара на леву обалу Дунава, и само њихово име пострадао у сећању све до данашњег дана.²⁷ Спомен на њих ипак није био у потпуности избрисан, пошто су као тихи сведоци пређашње власти браничевске браће остали топономастички трагови (села Кумани и Дрмно код Костолца, „град Дрман“ и „град Куделин“ у горњем току Млаве, итд).²⁸

О приликама током прве половине XIV века, као и процесима који су обликовали уздизање нове локалне елите у Браничеву, веома је тешко говорити услед недостатка извора. Ипак, назнаке о њима чувају догађаји који су се одиграли након смрти Стефана Душана, када се Браничевска област издвојила из састава српске државе, под управом припадника породице Растислалића и уз подршку угарске круне.

Податке о овој великашкој породици (дубровачки документи, вести Мавра Орбина, посредна сведочанства Византинца Лаоника Халкокондила и фирентинског хроничара Матеа Виланија) сакупио је и анализирао у својој краткој, али и данас незаобилазној студији, М. Динић.²⁹ Растислалићи су припадали аристократском слоју чија је моћ непосредно проистигла из њиховог високог места у државној управи. Свакако није случајно што Мавро Орбин помиње браћу Брајка, Радослава и Бранка међу *првим Душановим саветницима* који су се увек налазили уз њега.³⁰ На ову околност упућује и новац са натписом *слуга Бранко*, пронађен на непознатом месту у Олтенији, као и у Падинској остави на Ђердапу, кован још за Душанова живота. Новчићи су се раније приписивали Бранку Младеновићу, али, с обзиром на

²⁶ Павлов 1990, 24; Vasary 2005, 104-105.

²⁷ Мошин 1977, 345; Убипарип 2005, 63.

²⁸ Miklosich 1858, 199; Драгашевић 1876, 326, 328-329; Динић 1978, 84-85.

²⁹ Динић 1953, 139-144; cf. Михаљчић 1975, 25-26.

³⁰ **Li suoi primi consiglieri furono Gregorio Cesar & Voihna Cesar, Braico, Raosav, & Branco Rassisaglich, Thoma & fuo fratello Voislau di Voino... Questi quasi sempre stavanno appresso il detto Imperadore**, Mauro Orbini 1601, 268. (=Мавро Орбин 1968, 42)

места налаза, вероватније је да их је ковао истоимени припадник породице Растислалића.³¹

Учвршћивање Растислалића у Браничевској земљи несумњиво је била заслуга уплива централне власти на новозадобијеној територији (на овом месту није згорег поново подсетити на чињеницу да је Браничево ушло у састав Рашке тек после 1316. године). Насупрот томе, рано издвајање њихових области из састава Душановог царства, пре него што су се центрифугални процеси снажније јавили и у другим крајевима, сведочи о томе да овај простор до средине XIV века још увек није постао интегрални део српских земаља. У дводеценијској власти Растислалића, која је егзистирала независно од других српских центара моћи и под покровитељством круне Св. Стефана, осликава се континуитет статуса Браничева као пограничног подручја између Угарске и јужнословенских држава, што је била карактеристика и претходног XIII столећа.

Крај њиховој власти учинила је нарасла моћ Лазареве државе. Према добро познатим и често навођеним речима Мавра Орбина, Лазар је *заузео земљу краља Стефана све до Дунава, покоришивши Расиславића и друге великаше који су држали речене покрајине, једне затворивши у тамницу, друге протеравши, а треће путем разних уговора потчинивши својој власти.*³² На другој страни, српски летописци сасвим кратко сведоче како *расипа кнез Лазар Радича Бранковића у Браничеву.* Година је различито наведена, као 6887 (1378/9), 6885 (1376/7) или 1382 (како засебно стоји у Бранковићевом летопису).³³ Као најпоузданији узима се први датум.³⁴ С обзиром на не сасвим поуздану датацију Лазареве Горњачке повеље и њене потврде од стране српског патријарха Спиридона (1378-1380), може се једино истаћи да је моравски кнез држао Браничево под својом контролом 1379. године, као и да је до “расапа” Радича Бранковића Растислалића можда дошло и током последњих месеци 1378.³⁵

³¹ Димитријевић 1973, 92, 111, 120; Томовић 1987, 192-194.

³² **Il conte Lazaro... s'impatroni della terra del Rè Stefano fin'al Danubio, sottometendo Rasislauich & altri nobili, che tenevano le dette provincie; alcuni di loro imprigionando, altri scacciando & altri per via di diversi patti, sottoponendo al suo dominio,** Мауро Орбини 1601, 311. (=Мавро Орбин 1968, 93)

³³ Стојановић 1927, 214, № 587; 287, № 1098.

³⁴ Михаљчић 1975, 217; Динић 1978, 98.

³⁵ Miklosich 1858, 193, 212; Новаковић 1912, 771-772; Радојичић 1951, 85-90. Није познато да ли је Лазарева акција против Радича Бранковића уследила уз подршку Угарске, или упркос круни Св. Стефана. Друга могућност се чини нешто извеснијом, уколико се има у виду да је угарски владар Лудовик I (1342-1382), почев од 1377, био заузет решавањем прилика на североисточној и источној граници своје државе. Види:

Присаједињење Браничева Моравској Србији и учвршћивање Лазара као “господара Подунавља” пратила је и нова смена локалне елите. Након победе над противником, Лазар је земљу пораженог противника делио оданим присталицама. Ни о његовим тадашњим мерама није остало пуно трагова, али је веома упечатљив случај загонетног монаха Доротеја, који је потицао из редова највише српске властеле. Оснивајући манастир у Дренчи 1382. године, он га је даривао и својим бројним поседима у Браничеву.³⁶ Други речити показатељ пружају натписи на надгробним споменицима чланова угледних властеоских породица Кувета и Десисалића-Угљешића (крај XIV – почетак XV века), откривени у цркви Пречисте Богородице у комплексу Ждрела. Они показују да су њихови представници уживали високе положаје у држави Лазаревића – носећи титуле великог челника и великог војводе.³⁷ Није познато да ли су они били родом из Браничева или досељени из других области, али је извесно да се њихово уздизање одиграло након краха Рагислалића, када су и они сами постали интегрални део највишег друштвеног слоја Моравске Србије.

Михаљчић 1975, 217; такође, рад Б. Стојковског у овом зборнику. Питање не треба разматрати само у склопу односа Моравске Србије према Угарској, већ и уопште политике круне Св. Стефана на њеним јужним границама. На овом простору, неуралгична тачка угарских интереса нису биле земље јужно од Дунава, већ Влашка, чији је владар током седамдесетих година XIV века био спреман да се ослони чак и на турске одреде да би одвратио претензије свог неугодног суседа, Engel 2001, 164-166.

³⁶ Новаковић 1912, 764; Шуица 2000, 93-94; Крстић 2006, 124-131.

³⁷ Мадас – Гајић 1983, 221-242; Мишић 1987, 85-88; Томовић 1987, 193; Алексић 2007, 143-155.

БИБЛИОГРАФИЈА

- Алексић 2007 В. Алексић, *Властела Лазаревића са надгробних споменика из Богородице Пречисте у Ждрелу*, Моравска Србија, историја – култура - уметност. Зборник радова са међународног научног скупа, ур. С. Мишић, Крушевац 2007, 143-156.
- Andrić 2005 S. Andrić, *Samostan Svetog Križa u Frankavili (Mandelosu)*, *Istorijski časopis* 52 (2005) 33-82.
- Антоновић 2006 М. Антоновић, *Црквене прилике у источној Србији у средњем веку*, Браничевски гласник 3-4 (2006) 7-28.
- Achim 2006 V. Achim, *Raporturile regatului Ungariei cu țările de la frontierele sale sud-estice în primele două decenii ale secolului al XIV-lea*, *Revista istorică: Serie nouă* 17/1-4 (2006) 167-180.
- Благојевић 1987 М. Благојевић, *Крајишта средњовековне Србије од 1371. до 1459. године*, *Историјски гласник* 1-2 (1987) 29-42.
- Vasary 2005 I. Vasary, *Cumans and Tatars - Oriental Military in the Pre-Ottoman Balkans 1185-1365*, Cambridge 2005.
- Веселиновић 1987 А. Веселиновић, *Североисточна Србија у средњем веку*, *Историјски гласник* 1-2 (1987) 43-74.
- Górka 1916 *Anonymi descriptio Europae Orientalis: "Imperium Constantinopolitanum, Albania, Serbia, Bulgaria, Ruthenia, Ungaria, Polonia, Bohemia" anno MCCCVIII exarata*, ed. O. Górka, Cracoviae 1916.
- Györffy 1964 Gy. Györffy, *Adatok a románok XIII. századi történetéhez és a román állam kezdeteihez*, *Történelmi Szemle* 7 (1964) 1-25, 537-568.
- Deér 1930 J. Deér, *Ungarn in der Descriptio Europae Orientalis*, *Mitteilungen des österreichischen Instituts für Geschichtsforschung* 45 (1930) 1-22.
- Димитријевић 1973 С. Димитријевић, *Оставе српског средњовековног новца на северу од Дунава*, *Историјски часопис* 21 (1973) 88-124.
- Димитров 1998 Х. Димитров, *Българо-унгарски отношения през Средновековието*, София 1998.

- Динић 1953 М. Динић, *Растислалићи, Прилог историји распадања Српског царства*, Зборник радова Византолошког института 2 (1953) 139-144.
- Динић 1978 М. Динић, *Српске земље у средњем веку (историјско-географске студије)*, прир. С. Ђирковић, Београд 1978.
- Драгашевић 1876 Ј. Драгашевић, *Принос за географију Србије – Млава и Пек*, Гласник Српског ученог друштва 43 (1876) 261-346.
- Engel 2001 P. Engel, *The Realm of St. Stephen: a History of Medieval Hungary*, trans. T. Pálosfalvi, New York 2001.
- Iosipescu 1980 S. Iosipescu, *Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241-1243) pînă la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cuceririi ungare, Constituirea statelor feudale românești*, București 1980, 41-96.
- Јанковић 1985 М. Јанковић, *Епископије и митрополије српске цркве у средњем веку*, Београд 1985.
- Калић-
Мијушковић 1967 Ј. Калић-Мијушковић, *Београд у средњем веку*, Београд 1967.
- Ковачевић 1890 Љ. Ковачевић, *Светостефанска хрисовуља*, Споменик СКА 4 (1890)
- Крстић 2002 А. Крстић, *Кучево и Железник у светлу османских дефтера*, Историјски часопис 49 (2003) 139-162.
- Крстић 2006 А. Крстић, *Поседи манастира Дренче и Ждрела у Браничеву из времена кнеза Лазара*, Историјски часопис 43 (2006) 123-144.
- Мавро Орбин 1968 Мавро Орбин, *Краљевство Словена*, прев. З. Шундрица, Београд 1968.
- Мадас – Гајић 1983 Д. Мадас – А. Гајић, *Надгробне плоче и гробови ктитора цркве Богородице Пречисте у комплексу Ждрела у Горњачкој клисури*, Саопштења 15 (1983) 221-242.
- Mauro Orbini 1601 Don Mauro Orbini Raguseo, *Il regno de gli Slavi hoggi corrottamente detti Schiavoni historia*, Pesaro 1601.

- Miklosich 1858 F. Miklosich, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosniae, Ragusii*, Wien 1858. (Graz 1964², Београд 2006³)
- Михаљчић 1975 Р. Михаљчић, *Крај српског царства*, Београд 1975.
- Мишић 1987 С. Мишић, *Поход султана Мусе на Деспотовину 1413. и источна српско-турска граница*, Историјски гласник 1-2 (1987) 75-88.
- Мишић 1997 С. Мишић, *Земља у држави Немањића*, Годишњак за друштвену историју 2-3 (1997) 133-146.
- Мишић 2006 С. Мишић, *Територијална организација Браничева (XII-XV век)*, Браничево кроз војну и културну историју Србије, I/3, ур. Ј. Николић, Пожаревац 2006, 11-18.
- Мишић 2009 С. Мишић, *Српско-бугарски односи на крају 13. века*, Зборник радова Византолошког института 46 (2009) 333-340.
- Мошин 1977 В. Мошин, *Крал Милутин според неговата биографија од Данило II, неговото "Житие по свиток" и неговата автобиографија*, Споменици за средновековната и поновата историја на Македонија, II, Скопје 1977, 309-414.
- Ников 1922 П. Ников, *История на Видинското княжество до 1323. година*, Софија 1922.
- Новаковић 1912 С. Новаковић, *Законски споменици српских држава средњег века*, Београд 1912. (Београд 2005.²)
- Павлов 1990 П. Павлов, *Куманите в обществено-политическия живот на средновековна България (1186 г. – началото на XIV в.)*, Исторически преглед 46/7 (1990) 16-26.
- Пејатовић 1900 А. Пејатовић, *Један српски родослов нове редакције*, Споменик СКА 38 (1900) 123-127.
- Popkonstantinov 1997 К. Popkonstantinov – О. Kronsteiner, *Старо-български надписи – Altbulgarische Inschriften*, II, Wien 1997.
- Радојичић 1951 Ђ. Сп. Радојичић, *Григорије из Горњака*, Историјски часопис 3 (1951-52) 85-106.
- Стојановић 1905 Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, III, Београд 1905.

- Стојановић 1927 Љ. Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Београд - Сремски Карловци 1927.
- Стојановић 1982 Љ. Стојановић, *Стари српски записи и натписи*, I, Београд 1982.²
- Томовић 1987 Г. Томовић, *Средњовековно Браничево и турски попис 1467. године*, *Viminacium* 2 (1987) 192-194.
- Ђирковић 1981 С. Ђирковић, *Београд под краљем Душаном?*, Зборник Историјског музеја Србије 17-18 (1981) 37-45.
- Ђирковић 2008 С. Ђирковић, *Земља Мачва и град Мачва*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 74 (2008) 3-20.
- Убипарип 2005 М. Убипарип, *Зборник са кратим житијем краља Милутина*, Прилози за књижевност, језик, историју и фолклор 71 (2005) 53-72.
- Узелац 2009 А. Узелац, *'Кан' Ногај, краљ Милутин и српско-татарски сукоби крајем XIII века*, Војноисторијски гласник 1 (2009) 9-31.
- Узелац
– Радовановић 2013 А. Узелац - Б. Радовановић, *Црквена и световна политика краља Милутина према западним силама - неколико нових запажања*, *St. Emperor Constantine and Christianity*, vol. I, ed. D. Bojović, Niš 2013, 593-608.
- Holban 1965 М. Holban, *Contacts balkaniques et réalités roumaines aux confins danubiens du Royaume de Hongrie. A propos de la publication de nouvelles sources concernant Basarab*, *Revue des études sud-est européennes* 3-4 (1965) 385-417.
- Шафарик 1853 Ј. Шафарик, *Србский летописац из почетка XVI-г столетия*, Гласник Друштва српске словесности 5 (1853) 17-112.
- Шафарик 1859 Ј. Шафарик, *Живот краља Стефана Дечанског*, Гласник Српског ученог друштва 11 (1859) 35-94.
- Шуица 2000 М. Шуица, *Немирно доба српског средњег века – властела српских обласних господара*, Београд 2000.

Aleksandar Uzelac

SKETCHES FOR THE HISTORY OF BRANIČEVO DURING THE FOURTEENTH CENTURY

The article consists of four short contributions related to the history of the region of Braničevo during the fourteenth century, before it was incorporated in the state of Prince Lazar Hrebeljanović.

First contribution is dealing with intriguing place name *Marcia*, mentioned as one of the lands of King Stephen Dragutin in the anonymous tractate *Descriptio Europae Orientalis*, written, according to recent researches, after August 15, 1310. Proposed opinion is that *Marcia* should be considered as the easternmost part of Dragutin's lands, comprising not only Braničevo, but also the neighboring medieval region of Kučevo, situated at the left bank of Great Morava river.

Three royal charters of Hungarian king Charles Robert related to the events of 1317-21 present the theme of the second contribution. Their content shows that clashes between coalition of Serbian, Bulgarian and Wallachian forces on one, and Hungarian army on the other side occurred in the region of Lower Danube. Furthermore, they provide indications that military campaigns were conducted in the territory of northeastern Serbian lands, including Braničevo.

A note from the Hilandar Gospel (written in mid-fourteenth century) which mentions the extent of the then Serbian state *over Zagorie up to Vidin* is the subject of the third contribution. While *Vidin* probably refers not to the city itself, but to the whole namesake region, it might also be surmised that the name *Zagorie* is related in vague sense to the area of Kučevo-Braničevo.

Fourth contribution is dealing with the rise and fall of local elites in Braničevo, in the times of upheavals and the political takeovers by Stephen Dragutin in 1292, members of Rastislalić family *ca.* 1358 and Prince Lazar in 1378/79. Despite being part of the Serbian state since *ca.* 1316, in the course of the fourteenth century the region of Braničevo still played important role of the borderland between Hungary and South Slavic political entities.

Keywords: Braničevo, Kučevo, Hungary, Vidin, 14th century, Stephen Uroš II Milutin, Prince Lazar, local elites